

Романюк Вікторія Анатоліївна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О.М.

КОНКУБІНАТ: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СУЧАСНОСТІ

У світлі проблем сучасного суспільства, зміни системи цінностей, великого поширення набуло таке явище, як фактичний шлюб. В останні роки спостерігається тенденція, що ці шлюби стають новим етапом життєвого циклу сім'ї. Питання фактичних шлюбних відносин, так званого конкубінату, з моменту вступу в силу нового Сімейного кодексу України не лише жваво обговорюється в наукових колах, а й викликає дискусії серед юристів-практиків.

Окремі історичні та проблемні правові аспекти конкубінату ми можемо знайти у працях багатьох провідних вчених, таких як: О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов, І.Б. Новицький, І.С. Перетерський, О.А. Омельченко, Г.І. Трофанчук, В.І. Іванова, О.С. Іоффе.

Шлюбні відносини, як соціальний інститут, були чітко врегульовані в римському приватному праві. В III ст. н.е. Модестін досить ідеалістично визначав шлюб: «Союз мужа и жены, союз на всю жизнь, общение, основанное на праве божеском и человеческом» [1, с. 68].

Між тим, в усі часи рабовласницької держави дружина, жінка ніколи не займала рівного з чоловіком, становища. Йдеться не про традиційну моральну чи фактичну залежність, а про правову нерівність.

Римському праву були відомі два види шлюбу:

1. «Законний римський шлюб» – «*matrimonium iustum*» – для тих, хто має *jus conubii* – право вступати в повноцінний, визнаний законом шлюб, що породжує для всіх членів сім'ї рівні і передбачені законами вигоди і наслідки. Подібний шлюб укладався виключно між римськими громадянами відповідно до діючого цивільного законодавства, а діти, народжені в такому шлюбі, набували статус римського громадянина [2, с. 59]. 2. «Незаконний римський шлюб» – «*matrimonium jus gentium*» – тобто такий, що укладався між особами, які не мали римського громадянства (між переїзниками та іншими вільними, які права на законний шлюб не мали). При цьому було заборонено укладати шлюби між римським громадянином з однієї сторони та переїзником (латином, вольновідпущенником, колоном) з іншої. Переїзники укладали шлюб між собою згідно норм «свого національного права» [3, с. 78], однак такі шлюби правових наслідків не породжували, а діти народжені у такому шлюбі не могли набути статус римського громадянина.

Римський законний шлюб, у свою чергу, поділявся на два види: шлюб з переходом дружини під владу свого чоловіка (*cum manu mariti*) та «*sine manu*», який такої влади не породжував.

У римському праві виділяють три форми шлюбних церемоній: встановлення *manus* (влади над дружиною): *confarreatio* (носив релігійний характер); *coemptio* (купівля нареченим нареченої та здійснювалась у формі манципації домовладикою); *usus* (шлюб вважався укладеним з моменту «отведення невесты в дом жениха»). Вибір однієї з цих форм здійснювався або батьками наречених, або самими нареченими, і був вільним. Ще Закони XII таблиць допускали встановлення *manus* (влади чоловіка) шляхом так званої «набувальної давності» – з плином року безперервного спільного проживання з жінкою, що автоматично перетворювало її на «тілесну власність». Дружина, яка щорічно повторювала залишати дім чоловіка на три ночі, мала змогу попередити перехід до «суворого шлюбу» і таким чином перетворити шлюб на весь час його існування в шлюб *sine manu* (без влади чоловіка).

Конкубінат (лат. *concubinatus*, від *con* (*cum*) – разом и *cubo* – лежу, співжиття, сумісне мешкання) розглядався як дозволене законом спільне проживання чоловіка та жінки з метою встановлення сталих шлюбних відносин і міг мати місце при відсутності одного з подружжя *jus conubii*. В іншому випадку необхідно було укласти законний шлюб. Конкубінат практично не породжував ніяких правових наслідків, дружина у конкубінаті на відміну від *matrimonium iustum* (законного римського шлюбу) не приймала імені свого чоловіка, не розділяла з ним соціального положення. В свою чергу діти, народжені в конкубінаті, не мали статусу дітей, народжених у шлюбі, не набували статусу та імені свого батька, не мали права на аліменти. Згодом права осіб, які перебували у подібних відносинах почали захищатися.

У Візантії конкубінат був скасований у IX ст., тоді як на Заході продовжував існувати аж до XII ст.

Що ж до сучасного сімейного українського законодавства, то необхідно відмітити, що діючий СК України в якості правової підстави виникнення прав та обов'язків подружжя передбачає обов'язкову реєстрацію шлюбу (ч. 1 ст. 21 СК України). Релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення РАЦС (ч. 3 ст. 21 СК України). Згідно з ч. 2 ст. 21 СК України проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Проте, всупереч викладеним нормам, СК містить статтю 74, яка встановлює наступне: якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно,

набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними [4]. Фактично, мова йде про сучасні відносини конкубіату, коли на осіб, що не перебувають у шлюбі між собою, частково поширюються права та обов'язки подружжя, зокрема в частині питання спільної сумісної власності подружжя.

Аналізуючи природу стародавнього правового інституту римського права конкубіату, можна сказати, що він став своєчасною, адекватною реакцією держави, права і суспільства на існуючі обмеження, заборони, що були зумовлені соціальною нерівністю та дискримінацією, але у наш час хоч і деякі прояви даного інститут простежуються, але все ж таки вони не відповідають принципам побудови соціальної, демократичної держави, яка не в повній мірі забезпечує юридичну та фактичну рівність фактичного та законного шлюбу. Слід зауважити, що церква негативно ставиться до фактичних шлюбів, вважаючи їх без Божого благословіння блудом. Слід пам'ятати стару мудру приказку: шлюб здійснюється на небесах, а майно ділиться на землі.

Література:

1. Черниловский З. М. Римское частное право: Элементарный курс. – М. : Юристъ, 2000. – 212 с.
2. Омельченко О. А. Римское право : учебник. – Издание второе, исправленное и дополненное. – М. : ТОН – Остожье, 2000. – 208 с.
3. Підопригора О. А. Основи римського приватного права. – К. : Вентурі, 1997. – 336 с.
4. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 за № 2947-III // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>